

En situationsorienteret tankefigur gør altså de etiske spørgsmål aktuelle på mange konkrete områder i vores liv. Det er i disse uforudsigelige situationer og forskellige kontekster, at det etiske subjekt udfordres, og hvor der er brug for en dagligdagens interaktionsmoral. Menneskesynet står helt centralt i tankefiguren. Hvis mennesket som etisk aktør skal vælge sine handlinger frit, giver det samtidig sine medmennesker en række valgmuligheder. Det er derfor vigtigt at være opmærksom på, at der er en række valgmuligheder for denne interaktive relation. Problemet er, at der er en række valgmuligheder for den blemstilling, som

Aldemmyr, Paulin & Zetterqvist (2010): Den etiske lever, Samfundslitteratur, s. 44-48

Nøgleord

kropsligt og situation
grundlæggende frihed
mening
ansvar
valg
gensidighed
den konkrete anden

Kommunikation

Som vi så i den pligtetiske tankefigur, var Kant fortaler for en logik, som i et hvilket som helst etisk dilemma kan være os behjælpelig med at træffe kloge og rigtige beslutninger. Som rationelle væsner kan vi styre vores vilje og vores handlinger i overensstemmelse med det handlingsvalg, som kan opføres til almen lov, og som kan og bør følges af mig selv og alle andre. Kant selv kaldte fornuften for en "regende dronning", der behersker vores vilje, og som fører os til den etiske lov, som vi har i os. En kommunikativ tankefigur hæfter sig også i høj grad ved menneskets evne til ved hjælp af fornuften at finde den rigtige måde at handle på. Men vi kan ikke finde handlemuligheder,

normer eller værdier ved kun at søge hos os selv. Vi lever i fællesskab, og etikken har sin værdi, netop fordi den fører os ind i et samspil og sameksistens med hinanden.

Derfor må vi også kunne gå ud fra, at den verden, der omgiver os, giver os gode og ligeværdige argumenter for at tage etiske beslutninger. Vi må stole på, at vores opfattelser af verden stemmer tilstrækkeligt overens til, at vi kan gå i dialog, afveje argumenter mod hinanden og til slut nå til enighed i problemstillinger, der angår fællesskabet.

Uden *fællesskab* er vi ikke engang *individer*, fordi individets bevidsthed formes i det sociale samspil. Alt hvad vi mener, hvordan vi er som personer, alle vores tanker, det opstår alt sammen i det fælles, i den såkaldte *livsverden*. Intet menneske kan opleve sig selv som et frit individ med mulighed for at påvirke sit eget liv, hvis det ikke har adgang til det fælles samfund. Total frihed fra andre mennesker er en illusion. Følelsen af frihed kan kun føles som meningsfuld inden for den fælles livsverden, som skabes i *kommunikationen*, og som får mening ved, at vi er fælles om den. At være fri og uafhængig og have integritet kan således tolkes som det at have mulighed og evne til at fremføre sine subjektive behov på en god måde i det fælles samfund.⁵⁵ Etikken kan derfor ikke rettes ensidigt mod individ eller fællesskab: "Moralen kan ikke beskytte det ene – individets rettigheder – uden samtidig at beskytte det andet – det fælles bedste."⁵⁶

Den tyske sociolog og filosof Jürgen Habermas, og Karl-Otto Apel, også tysk filosof, er begge tidlige repræsentanter for den kommunikative etik eller *diskursetikken*.⁵⁷ Hovedspørgsmålet har været, hvordan vi med hjælp af vores fornuft kan arbejde sammen for at finde frem til gode etiske retningslinjer, regler og normer. Habermas melder tydeligt ud, hvordan hans syn på etik forholder sig til Kants kategoriske imperativ: "I diskursetikken overtager det gode argument det kategoriske

55) Habermas, 2007.

56) Habermas, 1990, s. 287.

57) Habermas (1990) og Apel (1994) har siden 1960'erne udviklet kommunikationsteoretiske kriterier og kalder deres kommunikationsteoretiske etik for diskursetik. Andre teoretikere, bl.a. Iris Marion Young (2000), udvider perspektivet til også at inkludere mere uformelle møder. Hun og andre tilhængere foretrækker at kalde deres etiske perspektiv for et kommunikativt møde.

imperativs plads.⁵⁸ Intet menneske kan således på egen hånd afgøre, om en handlemåde kan og skal ophøjes til almengyldig lov eller ej. Vi må i stedet stille det spørgsmål, om alle involverede vil kunne acceptere egen handlemåde. Vi må altså gå i dialog og argumentere med andre, inden vi tager en beslutning. Ofte har vi tidligere beslutninger eller socialt accepterede normer at gå ud fra, men hvis der er grund til at tro, at der er uoverensstemmelser, hvis jeg for eksempel står over for en etisk set vanskelig beslutning i en helt ny situation, er kommunikation med andre involverede den eneste sikre metode til at finde ud af, hvordan jeg bør handle.

Inden for den kommunikative etik lægger man vægt på, hvordan selve proceduren skal være omkring en ordentlig etisk diskussion eller *argumentation*. Nogle teoretikere, som Habermas og Apel, forklarer grundigt, hvordan man formelt bør håndtere selve kommunikationsproceduren, mens andre som Seyla Benhabib og Iris Marion Young interesserer sig mere for, hvordan vi til stadighed skal forholde os til hinanden i diskussioner, og når vi er sammen både i det offentlige rum og privat. Det, der er fælles for de kommunikative etikker, er den opfattelse, at vi i alle møder skal betragte hinanden som ligemænd og lige forpligtede til at indgå i en rationel dialog. Møder vi hinanden med denne indstilling, bliver de beslutninger, vi tager, eller de normer, vi opbygger, også etisk legitime. Vi kan aldrig sætte spørgsmålstegn ved et andet menneskes ret til at fremsætte sine ønsker eller meninger, og vi kan ikke lade som ingenting over for andre, der påvirkes af vores handlinger og beslutninger.

I den medmenneskelige kommunikation, det vil sige samtalen, må man derfor ikke holde fast ved, at ens eget syn på rigtigt og forkert, godt og ondt, normalt og unormalt bør gælde alle. Man må kunne rejspekttere og acceptere forskellighed og også kunne tage sine egne meninger og holdninger op til revision.

Efter Habermas' og Apels første udformning af diskursetikken, har flere politiske filosoffer arbejdet videre med den kommunikative etik. De har i deres forskning ikke mindst påpeget de farer, vanskeligheder og faldgruber, som hindrer os i at samarbejde om at kommuni-

58) Habermas, 1990, s. 283.

kere frit og respektfuldt med hinanden. I disse diskussioner har man fremhævet fællesskabets potentielle magt over individet som en vigtig faktor. Hvordan kan individet være frit, samtidig med at det skal kunne fungere inden for fællesskabets rammer og normer? Et andet centralt spørgsmål handler om, hvordan undertrykte minoritetsgrupper kan vinde gehør for deres ønsker og meninger hos den herskende majoritet. Politisk orienterede kommunikative etikere argumenterer for, at vi først og fremmest skal bekæmpe uretfærdigheder i samfundet, før vi kan gå ind i en respektfuld dialog med hinanden. Disse og andre lignende spørgsmål gør etikken situationsafhængig og påvirkelig over for magt og over for samfundets mekanismer. Men samtidig bliver etikken også et potentielt redskab for samfundskritik og samfundsudvikling, for politik og frigørelse.

En vigtig målsætning inden for denne politisk orienterede kommunikative etik går ud på at værne om den svage part i forskellige former for *magtspil*. Ingen skal kunne kontrollere eller styre andres livsvalg. Men hermed kan der samtidig opstå en farlig situation, hvis vi lukker dørene omkring os og lader enhver passe sit. Det kan medføre, at privatlivet let bliver en arena for undertrykkelse og magtmisbrug. Derfor har vi kollektivt et ansvar også for det, der sker inden for privatlivets rammer.⁵⁹

En måde at få indflydelse og misbruge sin magt på både i samfundsmæssig sammenhæng og i almindelig dagligdags kommunikation, er at være strategisk i sin kommunikation. *Strategisk handlen* kan være at manipulere, lyve, true, ignorere, vildlede, friste eller bestikke. Sådanne strategiske handlinger er en gang imellem bevidste og beregnende, men ofte er det også noget, man gør af vane og uden at tænke over det. Ikke sjældent skyldes det fordomme om den anden, om den, der ikke ligner mig selv. For den politisk engagerede kommunikative etik er det vigtigt, at vi lærer at respektere forskellighed, at vi tør møde det fremmede og kan kommunikere fordomsfrit og ærligt over grænserne. I *mødet med den anden*, som er anderledes end mig, handler det om til stadighed at værne om den andens integritet, frihed, uaf-

59) Jf. Benhabib, 1994, 2004; Young 2000.

hængighed og værdighed.⁶⁰ Det er vigtigt i mødet mellem to forskellige mennesker, såvel som i mødet mellem det sårbare individ og kollektive normer, love og regler. Den kommunikative etik kan således ses både som en procedureorienteret model for, hvordan formelle beslutninger tages, og hvordan etiske retningslinjer skal se ud, og som en holdning, en indstilling, der kan vejlede os i vores liv både privat og professionelt.

Nøgleord

fællesskab
individer
livsverden
kommunikation
diskursetik
argumentation
magtspil
strategisk handlen
respekt for forskellighed
mødet med den anden

Kapitel 3

At identificere, kvalificere og argumentere

Vi har i de foregående kapitler præsenteret nogle etiske tankefigurer, som på forskellige måder kan hjælpe os til at belyse og tolke etiske vanskelige situationer. Inden for de forskellige teorier og argumentationer vægtes spørgsmål og aspekter ikke lige meget. Nogle gange fører forskellige måder at tænke på til forskellige argumenter og handlinger. Andre gange passer de sammen og supplerer hinanden, så vi kan finde frem til bedre argumenter og handlemuligheder.

Etiske tankefigurer minder om, hvordan vi selv tænker og diskuterer. Vi støtter os ofte til tankefigurer i forskellige situationer uden at vide, hvad de hedder, hvor de kommer fra, og hvad de går ud på. Tankefigurerne påvirker os således, og etik bliver på den måde en vigtig del af vores identitet, af hvem vi er og ønsker at være. Etikken udgør en ramme for vores tænkning, for vores måde at forstå verden og os selv på, og så bliver det altafgørende spørgsmål: Hvem vil jeg være, og hvem bliver jeg, når jeg overvejer og vælger at handle, som jeg gør. Hermed er etikken tæt forbundet med os som personer og vores måde at møde omverdenen på. Etikken er situeret – den hører sammen med vores levevilkår, den tid vi lever i, og den rolle vi har i samfundet.

At udvikle en professionel etik vil sige, at man skaber en professionel identitet. Både identiteten og etikken udvikles i samspil med andre i forskellige situationer, i en aktuel kontekst. Habermas skriver, at "ingen kan helt alene hævde sin egen identitet".⁶¹ Vi kan således aldrig skabe os selv som individer eller vores etiske holdning for den sags skyld, medmindre vi er sammen med andre. I dette kapitel vil vi

61) Habermas, 1990, s. 286.

60) Jf. Benhabib, 1994, 2004; Young 2000, 2002; Bohman 2005; Habermas 1997.